

Wirso Bruk

Svartån

Svartån

Vid Svartån fanns hammare och hyttor med anknytning till Virso. Wirso ägde andelar i Bennebo och Nickebo från 1852 till 1876. Smidesrätten i Vallsjö smedja flyttades till Karbenningens nedre hammare 1776.

Mellan Bågen och Labodasjön låg:

Bennebo hytta som anlades före 1539, blåstes ned sista gången 1896, revs 1910, tillverkade 1867 1 772 ton och 1784 150 ton,

Bennebo övre hammare anlades i början av 1600-talet och drevs till mellan 1860 och 1880, tillverkade som mest 15 ton och

Bennebo nedre hammare som anlades i början av 1600-talet och drevs till 1880, tillverkade som mest 15 ton.

Nickebo hytta var omnämnd 1513, anlagd före 1539, drevs 1639 till 1859, tillverkade 1686 39 ton, 1784 136 ton och 1854 632 ton.

Nickebo hammare anlagd före 1637 drevs till 1765, flyttades till Siljansfors. Tillverkade 1686 30 ton och 1784 105 ton.

Vid utloppet ur Labodasjön låg:

Karbenningens övre hammare, drevs mellan 1617 och 1689. Tillverkade 1695 22 ton. Privilegierat smide 1767 7,5 ton.

Karbenningens nedre hammare anlagd i början av 1600-talet, i drift till 1873. Privilegierat smide 1767 15 ton och Wallsjös 7 ton. Vid nedre hammaren fanns en såg.

Nedanför dammen i Karbenning by låg:

Karbenning hytta, omnämnd på 1400-talet, anlagd före 1539, nedblåst sista gången 1907. 1865 byggdes ny hytta. Tillverkning 1784 190 ton. 1873 tillverkade hyttan 141 ton för Svanås räkning. Svanås ägare ville förgäves slippa skatt med motiveringen att skatt betalats av Karbenning hytta. Övrig produktion i Karbenning detta år var 469 ton som bland annat gick till brukspatron Carl Fredrik Norling på (Hörnsjö)Forss. Verksamheten i Karbenningens bergsmanshytta tynade bort i början av 1880-talet. 1886 såldes 142 aktier av 200 till Surahammar och driften återupptogs. Från 1890

arrenderade Surahammar hela hyttan och köpte den 1895. Efter köpet av Svanå 1905 kom Surahammar att äga även Nordansjö hytta och Spännarhyttan.

Före utloppet i Långsjön låg:

Hästbäcks hytta från mitten av 1500-talet till 1864, flyttad från Hästbäcken till Landforsen 1620.

Hästbäcks övre hammare till 1890.

Hästbäcks nedre hammare till 1767

Landforsens, Långsjö eller *Örbäcks hytta* från 1632 till mitten av 1800-talet, ännu bevarad som industriminne.

Örbäcks hammare till 1862.

Örbäcks såg.

Forss eller *Hörnsjöfors* med egen rubrik, sid 156.

Hyttorna och hamrarna i Svartån grundades av bergsmän och inte av köpmän eller bruk. Bruken kom i alla fall tidvis att äga en del, utöver ovannämnda Wirso och Surahammar ägde Engelsberg Landforsens hytta, Fagersta Hästbäcks övre hammare och Hästbäcks hytta från slutet på 1820-talet. Forss blev ganska snart ett självständigt bruk. Brukens köp från bergsmännen gillades inte av alla. En hårdför bergsman i Hästbäck lyckades på 1700-talet i domstol få en adelsmans köp av andelar i Hästbäcks hytta ogiltigförklarat. Sedan han vunnit och själv lyckats köpa andelar i hyttan kallade han sig själv bruksägare.

Trummelsberg

Trummelsberg påminner om Törnrosa, det vackra barnet som drabbades av den onda fen, sov i hundra år bakom kämpahög häck och väcktes av den vackre prinsen. Trummelsberg fick inte sova ostört i hundra år, hon väcktes tre gånger men har somnat om. Den kämpahöga häcken består av en kraftig förbuskning som döljer nästan allt.

I Trummelsberg omtalas ett hemman första gången 1580. Det fick namn av Olav Trummel

Trummelsberg

Wirso Bruk

som köpte hemmanet 1622, anlade smältsmedja och sålde till Ferna 1646. Hytta byggdes senare, kanske efter 1650 och 1668 fick bergsmän privilegium för en hammare.

I Trummelsberg drevs äldsta hyttan fram till 1741 då Bastmora tog över. Smältsmedjan startades troligen 1622 och flyttades till Ferna 1825. Den drevs med en härd och ett privilegierat smide om 26 ton, ungefär 1/10 del av Wirso. Högsta årsproduktionen nåddes 1775 med 45 ton.

Brukets första Törnrosasömn varade mellan 1825 och 1866.

Den vackre prinsen var greve Carl Fredrik von Hermansson som efter en noggrann analys av fideikommissets situation byggde Trummelsbergs nya hytta 1866. Produktionsresurserna var spridda med skogar, gruvor, hyttor och smältsmedjor norr om Smedjebacken och runt Grängesberg. Runt Färna fanns stor smältsmedskapacitet i Färna och stora skogar men ingen hytta, Bastmora hade lagts ner 1830. I norr fanns runt om Smedjebacken tillgång till träkol för tillverkning av 2 300 ton tackjärn i Finnbo och 1 200 ton i Björnhyttan och stort malmöverskott. Runt Färna fanns träkolsöverskott och brist på tackjärn till smältsmedjorna.

Goda transportmöjligheter till och från en hytta i Trummelsberg kunde skapas efter små kompletteringar, järnväg från Västansjö vid Strömsholms kanal och fartygstrafik på sjön Kedjen till Stjärnvik nära Färna.

Järnvägen byggdes med 3 ½ fot eller 1039 millimeters spårvidd och hade 28 godsvagnar och 1 öppen personvagn som användes vid högtidliga tillfällen. Banan trafikerades endast sommartid med sex till sju hästar i tandem för att bromsningen kunde ske av en bromsare i utförsbackarna i stället för vanligen en bromsare på varje vagn. Ångbogserarna C W Hermansson och Bessemer drog pråmar, byggda på varv i Trummelsberg, mellan Trummelsberg och Stjärnvik.

Vattentillgången från åtta sjöar och en mosse bedömdes felaktigt som mer än tillräckligt för kraftbehovet, hyttan fick drivas med ångmaskin.

Hyttan var så gott som identisk med den bevarade hyttan i Engelsberg, det skiljer bara en ångmaskin. Båda hyttorna hade 21 arbetare som vanligen producerade drygt 12 ton per dygn eller omkring 4 000 ton per år. Trummelsberg levererade tackjärn till Wirso från 1873 och Wirso levererade träkol till Trummelsberg fram till nedläggningen 1907.

Hyttan i Trummelsberg 1904.

När hyttan drevs bodde omkring 150 personer i Trummelsberg. 1879 byggdes skola för fyra klasser om ett 40-tal elever med en lärarinna. Det var läkarmottagning en gång i månaden och marknad på avlöningsdagen den 10:e.

Den andra Törnrosasömn varade mellan 1907 och 1917.

Nu var det ingen prins som väckte utan snarare kejsar Wilhelm II av Tyskland. Det oinskränkta u-båtskriget proklamerades i början av 1917 och 20-dubblade priset på stenkol som inte längre kunde importeras från England. Som ett led i Sveriges energiförsörjning byggde Vattenfall Ångkraftverket i Västerås som skulle kunna mata till de två